

Lantmäterihandlingar

Kartor från ägostyckningar, jorddelningar, avsöndringar, vägdragningar och ägobyten.

av Thor Sjöberg

Det finns tiotusentals kartor från sådana här mindre ärenden. Den, som sysslar med personhistorisk forskning eller bara studerar en enstaka gårds eller fastighets historia, kan här finna viktig information.

Sammanfattningsvis så omfattar lantmäteriets kartbestånd omkring 600 000 kartor av skilda typer. Sam Heddar har i sin bok "Lantmäteristyrelsens arkiv" gjort en förteckning över bl a de geometriska jordeböckerna och andra av de äldre kartorna inom respektive typ. Kartorna och beskrivningarna finns i Lantmäteriverkets arkiv i Gävle och utlånas idag endast i form av mikrofilm.

Vad som skulle anges på kartorna och de därtill fogade beskrivningar har under tidernas lopp ett flertal bestämmelser meddelats. Den första instruktionen daterad 4 april 1628 anger att vid jordrevning skulle på kartan avsättas varje bys tillhörigheter i åker, äng och skog. Skogar, moras och kårr skulle namnges, och noteras vilka som kunde röjas och användas till åker och äng eller timmerfång.

I fullmakter för lantmätarna 19 juni 1633 finns för första gången bestämmelser om, att åker- och ängsjordens beskaffenhet närmare skulle anges på kartorna.

För åkern skulle noteras om den bestod av svartmylla, lerjord, sandjord eller mojord. Likaså om den var brukad eller inte och i det senare fallet om den var värd att upptaga, inhägna eller bruka.

För ängen skulle anges om den var hårdvallsäng, starräng eller mossig äng. En beräkning skulle göras för hur mycket ängen kunde bära vid medelmåttig skörd.

Även skogen och fiskevattnet skulle antecknas.

Den 19 maj 1636 kom ytterligare bestämmelser om vad mera skulle iaktas av lantmätarna i sitt arbete. Bl a skulle anteckningar göras om hur mycket som kunde sås i varje gårde.

Även hur mycket varje bonde ibyn hade i byamål till tomt, utsäde och äng samt huru många öresland varje hemman låg för. Varje bondes byggning, hagar och tomter skulle förses med siffror för att kunna igenkännas och åtskiljas.

Lantmätaren skulle iakttaga om några torp var byggda på ägorna, bolbyarna till förfång, så att hemmanen därigenom försvagades och kunde råka i ödesmål.

I instruktionen av den 20 april 1643 angavs att även humlegårdar skulle redovisas. Lantmätarna ålades också att se efter om det utom utjordar, torp och utängar fanns andra utågor till röjning och tarvskog. Varje slag av skog skulle specificeras såsom timmer-, löv-, näver-, hassel-, bok-, ek- och mastskog.

De geometriska jordeböckerna är resultatet av lantmätarnas arbete under de första decennierna med att upprätta skattningskartor. De betraktades som ett slags jordliggare eller katasterverk.

Kronans årliga jordeböcker eller jordliggare redovisade hemmanen och den skatt, som ålåg dem medan de geometriska jordeböckerna redovisade den beskattningsbara jorden, det utsäde den kunde ta och i vissa fall dess avkastning samt andra faktorer, som kunde beaktas vid skattningsplaneringen.

Dessa äldre kartor är ofta väl tecknade.

I instruktionen den 19 maj 1688 tillkom ytterligare stadgar för lantmätarna om vad som skulle antecknas t ex om hemmanet var ensäde eller tredingsäde, eller om halvparten av jorden årligen brukades. För ängens art skulle anges om den bestod av hårdvall, stenvall, tuvig, sand- och myrvall, mossig äng samt våt och sank äng, eller om den utgjordes av starräng, sjöäng, där fräken och bladvass kunde skäras till föda åt boskapen, eller videbelupen äng.

I en beskrivning för geometriska kartor den 2 februari 1696 anges att lantmätaren skulle notera om ett hemman låg på skogs- eller slåtbygd, om det var enstaka eller låg i by och i byalag med andra samt hur många hemman, som låg tillsammans.

Hemmanskartorna från 1600-talets senare hälft har till stor del tillkommit vid de vanliga skattningskartorna. Skattningskartor utgör huvudbeståndet fram till mitten av 1700-talet. Efter det att storskiftet och senare en- och lagaskiftena kommit igång blev förhållandet ett annat. För flera län blir skifteskartorna dominerande, men skattningskartor kan förekomma.

I 1827 års stadga föreskrevs beträffande kartans innehåll, att alla förekommande jordarters olika naturliga beskaffenhet samt andra skiljaktigheter och impediment skulle efter deras läge på kartan bli upptagna och i beskrivningen fullständigt förklarade. På kartan skulle alla byggnader, hägnader, vägar, broar, sjöar, strömmar, bäckar, vattenfall, kvarnar, fisken, torp och andra lägenheter utritas så att den till alla delar visade en sann, redlig och fullständig avteckning av det kartlagda området.

Ägorna skulle av lantmätaren anges i tunnland och kappland, dess sämre och bättre hävd, naturliga godhet och rymd och däröver skulle upprättas en tydlig beskrivning. Varje delägare skulle ge ett erkännande för riktigheten av dennes upptagna tegar och ägostycken.

De upptäckter som kan göras på de äldre lantmäterikartorna är bland annat torpbebyggelse, sjöar som idag är utdikade, var gamla vägar har funnits m m.

Just det där att få uppleva att ha upptäckt ett torp som inte tidigare finns omnämnt är fantastiskt.

Det hände mig för en tid sedan vid en genomgång av kartmaterial och beskrivningar i Misterhults socken över Bostorp eller Botestorp, som det officiellt heter i dag.

Där fanns en karta och beskrivning från 1689 gjord av Samuel Frigel och där han skriver, citat

"Bostorp 1 varit en långh tid under Hammarskiöldarne är sedemera Donerat fru Wändela Hammarskiöld i Lyfthstid, nu Cronan åter hemfallit. Uppå denne gårds ägor äro tvenne torp bygde, det första är Kiälletorpet samma torp hafwer

Det andra är Nyemåhla nyligen uppbyggt gården till meehn emedan det ligger i Fädriften.....", slut citat.

Detta Nyemåhla finns inte tidigare

Fortsättning på nästa sida

nämnt i någon uppteckning som gjorts. Torpets läge var tydligen inte det bästa och därför blev det inte så gammalt.

Vid sökning i PLF:s databas kommer fram uppgifter som tyder på att det byggdes under senare delen av 1600-talet och att det bodde människor där fram till omkring 1745. Om det sedan revs eller flyttades vet jag inte, men tänkbart är att detta torp var en föregångare till nuvarande Nygård.

Läget för Nyemåhla var enligt kartan och beskrivningen strax norr om den nuvarande gårdsbebyggelsen ungefär mitt emellan Nygård och Botestorp. Om man lägger ut en tänkt plats så bör den ha koordinaterna

6595/4095 på topografiska kartbladet Vimmerby 6G SO. Några spår går inte att upptäcka i dag utan här får de historiska handlingarna gälla.

Förklaringar:

1 Bolby kallas i medeltidslagarna och i 1734 års lag de ursprungliga, gamla byarna där varje bybo ägde sin gård, samtidigt som han hade del i byns gemensamt ägda marker.

2 Liggare eller förteckning över sådana som måste betala skatt = mantalslängd.

3 Ensädesbruk innebar att man odlade en typ av sädeslag på sammaåker år efter år.

4 Impediment betyder ofruktbar och värdelös mark.

Källor:

Sam Hedar "Lantmäteristyrelsens arkiv".

Per Clemensson, Kjell Andersson "Hembygdsforskning steg för steg".

Mikrofilmade kartor över Bostorp i Misterhults socken från år 1689 samt diverse uppslagsböcker.